

prema nestvarnom, osnovni nedostatak moje prirode. — Muhamed bez Korana! — Mir me dovodi do očaja. — Opsenar, papa, nezalica! — Vatreći su mu duša i glava.

Da, Bakunjinje, mora da je tako bilo. Većito lutanje, ludo i samozaboravno. Bio si nesnosan, nerazuman, nemoguć! Bakunjinje, što se mene tiče, vrati se ili ostani gde si.

Duga pojava u plavom fraku na drezdanskim barikadama, lica na kojem se ogledao najsiroviji gnev. Pucajte na Operu! A kad je sve bilo izgubljeno, tražio je, s pištoljem u ruci, od Privremene revolucionarne vlade da sebe (i njega) digne u vazduh. (Čudnovata hladnokrvnost.) Gospodari velikom većinom odbiše taj predlog.

Sećaš li se, Bakunjinje? Uvek isto. Naravno, smetao si. Nikakvo čudo! Još i danas smetaš. Razumeš? Sasvim jednostavno, ti smetaš. I zato te molim, Bakunjinje: vrati se.

Saslušan, prikovan za zid olomuckih kazamata, osuđen na smrt, prebačen u Rusiju, pomilovan na većitu robiju:

krajnje opasan čovek! Neki dobrotvor mu dopušta da u svoju ćeliju unese Lihtentalov klavir. Zubi mu ispadaju. Za svoju operu **Prometej** otkriva ljupku, zvonku melodiju, uz čiji takt je poput deteta njihao svoju lavlju glavu.

Ah, Bakunjinje, to liči na tebe. (Njihao je svoju lavlju glavu: još dvadeset godina potom, u Lokarnu.) I zato što liči na tebe, i zato što nam ipak ne možeš pomoći, Bakunjinje, ostani gde si.

Prognan u Sibir, i pobegavši duž ledenoplavog Amura, preko Tihog okeana, na parnim jedrenjacima, saonicama, konjima, ekspresnim kolima, kroz pustu Ameriku, šest meseci bez odmora, najzad, u Pedingtonu, neposredno pred Novu godinu, izbačen iz kola, jurnu uz stepenice, baci se u srdačan zagrljaj i uzviknu: **Gde ovde ima svežih ostriga?**

Rečju, zato što si nesposoban, Bakunjinje, zato što nisi za prenosnu sliku iskupitelja birokratu svetog oca desnog ili levog njuškala, Bakunjinje: vrati se, vrati!

Nazad u progonstvo. Ne samo komešanje bune, žagor klubova, metež na trgovima; srećnim su ga činili i živost predvečerja, i dogovori, šifre, lozinke. Veliki beskućnik, proganjan glasinama, legendama, klevetama! **Magnetno srce**, naivno i rasipno! **Ceo dan i noć je psovao i vikao, bodrio i odlučivao.**

Zar ne? I zato što su ti rad, besposlica, apetit, većito znojenje tako malo ljudski kao i ti sâm, savetujem ti, Bakunjinje, ostani gde si.

Tvoj biograf, sveznalica, kaže: Bio je impotent. No Tatjana, mala smešna sestra, dovela ga je do besa svirajući na harfi u beloj plemićkoj kući. Doduše, nije otac svoja tri deteta. Ipak, on je Nečajevu, mitomanu, ubici, jezuiti, učenjivaču i mučeniku revolucije, pisao: **Moj mali tigar, moj Boy, moj mili divljak! (Despotizam prosvetljen je najogavniji.)**

Ah, Bakunjinje, ćutimo o ljubavi. Nisi hteo da umreš. Nisi bio politekonomski anđeo smrti. Bio si smeten kao mi, i bezazlen. Vrati se, Bakunjinje! Bakunjinje, vrati se.

Najzad, noć u Bolonji. Bio je avgust. Stajao je kraj prozora. Osluškiavao. U gradu se ništa nije micalo. Casovnici na zvonnicama su otkucavali. Pobuna je propala. Svanulo je. Skrio se u kola za seno. Obrijane brade, u svešteničkoj mantiji, s korpom jaja u ruci, sa zelenim naočarima, sa štapom je odšepao na stanicu, kako bi u Švajcarskoj umro — u krevetu.

Sad je to već odavno prošlost. Tada je svakako bilo, kao uvek, prerano ili prekasno. Ništa te nije opovrglo, ništa nisi dokazao, i zato ostani, ostani gde si, ili — što se mene tiče — vrati se.

Gomila mesa i sala, vodena bolest, obolela bešika. Smeje se, galami, stalno puši, guši se zbog astme, čita šifrovane telegrame i piše tajnim mastilom: **Eksploatacija i vlast: jedno te isto.** Podnađuo je i bez zuba.

Sve je prekriveno pepelom, kašikama za čaj, novinama. Pred kućom cupkaju doušnici. Svuda nered i prijavština. Vreme prolazi.

Evropa još uvek zaudara na policiju. Zato, Bakunjinje, i zato što tvoj spomenik nikad nigde nije postojao, ne postoji niti će postojati, molim te, Bakunjinje: vrati se, vrati, vrati.

S nemačkog preveo
Božidar Zec

DOBROLJUBOV KRAJ TELEFONSKOG APARATA

miodrag racković

Izenada, Viktor Tajnik je dobio jedan od onih dugotrajnih napada kijavice koji prouzrokuju brojne komplikacije, izmožde organizam i samo su nagoveštaj gripa, čije su epidemije tako česte s proleća u našem gradu. Sve je to Bogoljubu, u jednom dahu, istrtiljalo Tajnikova sekretarica, nasmejana, sve od dobro nabijenog mesa i živaca, tek što je s prve jutarnje kafe ušao u gazdin kabinet. Morao je Bogoljub da je prekine, pitajući da li je nešto glavnokomandujućim naredio, ali Dobrića nehajno odmahnu punačkom ručicom, znate vi druga Tajnika, niko mu ne može ući u trag, tandara — mandara, ni za glavu ni za rep.

Otkako se zaposlio, profesor Aksentijević se pridržavao nekoliko važnih principa; ne istrčavati ko crkvenjak pred svatove, napraviti skok sa zadržkom kada se radi o važnim koracima, ne ogovarati, sklanjati se ljudima s očiju, jednom rečom — voditi svoju politiku. Sekretarica mu onda, u slatkastom, neprekidnom mlazu toplih reči, poveri da će, kada je već na šefa navalila slabotinja, pobeći nešto ranije iz kancelarije. Molim vas, strašno sam radoznala, radnje su pune, jeftinoća, ima i diolena, i cica, sada je to u modi, prosto sam luda kada znam da će mi, domaćice, jel'te, sve najlepše polkupiti ispred nosa.

Što se tiče Tajnika, evo, secite me gde sam najtanja — i ona punačkom ručicom kao tupom satarom stade strgati po oblom vratu — ako mu fali i dlaka na glavi. Joj, kakav opasan švaleraš! Ili je otperjao s nekom devojčicom ili mu majstori kasne s radovima oko vikendice, pa mora da ih popnitegne. Treće nema.

Morao je Bogoljub da opomene sekretaricu, tu šmizlicu, zmižu — uspijušu, Dobriću Janković, spominjući fakat da je drug Viktor Tajnik veoma ozbiljan, korektan čovek i rukovodilac, izvanredno cenjen među kulturnim radnicima, da ima sredenu porodičnu situaciju, pa su, prema tome, njene pretpostavke čista izmišljotina, nešto nedopustivo. Trebalo bi da skрати jezik, da pripazi šta govori.

I onako su ljudi, u Komisiji, skloni da od jarca prave margarca. Po kancelarijama se raznose abrovi, a rdav glas nije što i zlatan pas.

Dobrića se još više zaokrugli, od stida su joj se savila ramena, i tupo je blenula, promećući kroz prste poštu. Onda se promeškolji, samo se očima smešeći Bogoljubu; jao, mene blentave, umalo ne zaboravih! Ko boga vas molim, družte Aksentijeviću, nadite mi nekog, ali dobrog, profesora engleskog jezika. Jedna moja prijateljica, iz komšiluka, krasna žena, dama u svakom pogledu, muž joj je inženjer i radi u Siriji, ima muke s detetom. Čudo jedno koliko je to derište tupavo za jezike. Prošle godine se jedva provukao, a ove kao da se skamenio, ni makac od jedinice. Uostalom, mogli biste i vi da mu pomognete, naravno, sve će to biti plaćeno, debelo, omi su parajlije. Ma, vidite li, deca su poblentavila od silnog učenja, te novi metodi, te audiovizuelna nastava, šta to naše vlasti rade s obrazovanjem?

Gužvao je šakom lice nesrećni profesor Aksentijević, spremno joj je skresao u lice da mu dopunska zarada, od davanja kondicija, kako se to nekada govorilo, glupavim i nesposobnim tatinim i maminim sinovima, nije potrebna. Neka Dobrića jednom za svagda utuvi u glavu, gnjavi ga i ovaj službenički posao, kao prebijen je, u tri sata, jedva uspeva da nešto pročita, a ima i porodičnih problema.

I nervozni ste u poslednje vreme, dopuni ga sekretarica. Možda sam samo preterano suzdražljiv. Onda se javi Tajnik, i Bogoljubu je, kroz telefonsku slušalicu, blago milovao sluh slabašan Viktorov glas, ne treba da se brinu, ništa se ozbiljno nije

dogodilo, svladala me je vulgarna prehlada ili neki, neobičan, napad alergijske kijavice. I deca mu se razbole, u proleće, od polena.

I dok je Bogoljub s čežnjom gledao, kroz prozor, u dimnjive, osunčane velove, što se uzdižu nad Savom, šef mu je naredio da skupi prnje, baš tako je procijukao, i da obiđe, u Novom Sadu, Zagrebu i Ljubljani, sekretarijate za kulturu. Neka ispita šta se tamo radi, na zakonodavnom planu. Neka se upozna s njihovim aktivnostima na unapređenju kulturnih delatnosti. Neka sve to zapiše, naravno, i svoje utiske, i ocene, dokle se stiglo, pripremiče detaljan izveštaj, a dotle će se i Tajnik, valjda, dohvatiti zdravlja.

Jesam li vam rekla, unese mu se poverljivo u lice Dobrila Janković, prevejanac kakvog nema. Pretvara se, tera kera, što vi, muškarci, kažete, i zmižu bi u oko.

Iz Doma zdravlja na Čukarići poslali su poziv da vodi sina na pelcovanje, overiti formulare za kredit, nazvati majstora za opravku bojlera, u kupatilu. To, s bojlerom, komplikovano je do zla boga, presamiti se, kukaj, traži da ti ga zamene. A upravo tu hartijicu, koju je naslonio na knjige, kao za pakost je, bunovan, zaboravio da ponese.

U zlo doba, negde oko jedanaest, javila mu se Mina i, kao da sluša od bolesti istanjen Viktorov glas, strpljivo je primao poruke da treba, pre nego što dođe po nju, pred biblioteku, da podigne njen kostim bez-boje i odela s hemijskog čišćenja. Tu je, vrata do vrata, i samousluga, neka kupi kafe, veliku kutiju *Miksala*, onaj univerzalni lepak, u tubi, i teletine, samo ako je lepa, od buta. Suviše jednolično se hrane. Neću moći, progovorio je Bogoljub, neodložno moram na službeni put.

Njegova bračna suložnica je zanemela, lepo je kroz slušalicu dopiralo kako uzima vazduh i uzdiše, ojađeno. A, šta ja da radim s malim? Zar ću opet da se motam po čekaonicama? Dirindžim, spadam s nogu od umora, muče me nesаницe i glavobolje, dok se ti svakog dana prućiš koliko si dug, ovo se više ne može trpeti. Zaboravio si da smo planirali da, u subotu, vodimo mamu u Slankamen. Treba tetka-Caji da odnese perine. Jedva si čekao da otperjašiš.

Morao je Bogoljub da joj objasni da mu je ovo došlo k'o sekira za vrat. Nije mu najvažnije da odlandra, kako se ona izvolela izraziti. Ako smatra da na putovanje rado ide, zar joj to nije dovoljno da zaključi da su mu se na vrh glave popela njena prebacivanja, glavobolje i bolesti probavnog trakta, izmišljene obaveze, njena Paraskeva koja se, hvala bogu i sv. Vasiliju Ostroškom, nije rodila u kolima da bi je morao vozikati do tetka-Caje. Sram te bilo, dripče jedan, čuo je kroz slušalicu, a kada nam sprema stan i zamajava se oko deteta, ne kažeš da nije tvoja sluškinja.

Bilo je evidentno da je sinoćna rasprava ostavila u Mininjoj duši još sveže tragove. Svejedno, samo bez gubljenja glave, bez haosa i jurnjave, treba imati sistem. Prvo će zamoliti Dobrilu da mu ispuni putni nalog, a onda će podići s blagajne akontaciju. Kola još dobro vuku, izdržaće bez servisa. Koliko čovek sebe ači, ispada da o mašinama vodi više računa nego o vlastitom organizmu, samo će doliti malo *Optime LD*. I on će ranije da kliste iz kancelarije, da se spakuje, da pokupi prnje. Poneće nekoliko knjiga, ne romane, već studije koje mu nedeljama stoji na radnom stolu i koje premešta s jednog na drugi kraj, s troseda, u primaćoj sobi, na noćni stočić, u bračnoj ložnici, dok ne utone u zaslužan, službenički san. Čak i pri pomisli na to, kao u nemom filmu, bezglavo seljenje knjiga, profesoru Aksentijeviću se skupiše usta, bio je žedan i jezikom je šljapkao po osušenoj usnoj duplji.

Bogoljubi se nije putovalo i zbog toga što je hteo da obavi, ali ne na brzaka, jedan za njega osobito važan razgovor s Dragišom Selenićem, jedinim prijateljem u životu, s kojim je mogao lepo da časka o pročitanim knjigama, na studijama književnosti, a i kasnije.

Hteo je da ga pita šta je odlučeno o njegovom rukopisu.

To što je uspeo da zbrku uspomena, zapisa i nekakvih slika, dovede u red, bila je za profesora Aksentijevića osnova na kojoj je počivao njegov san o promeni. Znak da je očvrsnuo, da su mu sokovi nadošli u telo. Siguran beleg kao u jabuka koje se, po koži, zarumene. Koje dobiju onaj lako uočljivi ton zrelost, nema varancije.

Kad budem odlazio, pljunuću Tajnika u lice, razmišljao je s besom. Zbog toga je strepeo od razgovora s prijateljem, posredstvom telefona, pa je, dugo, kroz šake, prometao slušalicu kao nekakvu crnu kobasicu.

Da, sa zdravljem je okej, govorio je Dragiša, samo imam posla preko glave. Stalno me zivkaju na nekakve diskusije, književne večeri, zamorna neka posela. Pripremam i jednu antologiju, kanim da u nju unesem i tvoju priču, onu o manijacima, prilična, jaka stvar. Razgrabljen sam. Ispada kao u igri s kockicama. Ako si jedna tačkica, jedan broj pri svakom bacanju, sigurno ćeš biti izvučen. Razvlačio je, palamudio je prijatelj Selenić, ali je Bogoljuba, površ svega, onespokojavala ojađenost njegova glasa.

Što se tiče njegovoga rukopisa, ne cvetaju mu baš ruže. Zalosna je danas sudbina pisca — početnika. Jebeno je i to što mu je u dužnost pala ta neprijatna stvar, ali eto, nije im se dopao Bogoljubov roman. Tvrdi da nema interesa za takav spis. Dugo se Selenić iskašljavao, grgoljao, dovikivao nekome da će odmah

navratiti, tako da profesor Aksentijević pomisli da je i njega svalila alergijska kijavica. O detaljima će razgovarati kasnije — promrmljao je Selenić — iako jedva da mogu biti od koristi sada, kada je sve odlučeno. Moraju, zarad toga, da se nađu.

U njegovom glasu Bogoljub je začuo zveket praznih tantuza. Slično opreznom, stidljivom ciliku zvona, na vratima, kada su isplutali iz mraka Minini rodaci. A baš koliko juče, profesor Aksentijević je bio nameran da pročita studiju o ruskim kritičarima. Sve enciklopedije se slažu — pisalo je u knjizi — da se pogled na svijet Dobroljubova formirao u znaku Feuerbachovog materijalizma i utopijskog socijalizma. U svojim člancima posvićenim književnosti tražio je, zapravo, da Rusija krene revolucionarnim putem, a književnost da se što više približi narodnim masama. Književnost, prema njegovom mišljenju, odražava ideje koje se razvijaju u društvu, a značenje pisca zavisi od toga kako su te ideje izražene u njegovom djelu i da li su značajne za društveni život.

Ne vredi, tvrdio je Dragiša, da se sekira i da čitavo zamešateljstvo s rukopisom uzima previše k srcu. Ne može da pretpostavi koliko je okapanja, neprijatnosti i tužnih trenutaka proživio zbog tog prokletog romana. Došlo mu je, na kraju, od muke, da zaplače.

Stvar nije nimalo dramatična, prekinuo je prijatelja, jer ipak su njegovu, Bogoljubovu, knjigu odbili. Detalji su svakako nezanimljivi, ali za ubuduće, možda, ako bude želeo da dalje radi na romanu, može li mu, bar uopšteno, reći koji su razlozi za takvu odluku recenzenata, tih što primaju knjige. Pogotovo što se sprema na duži službeni put. Jednom nogom je, takoreći, na drumu.

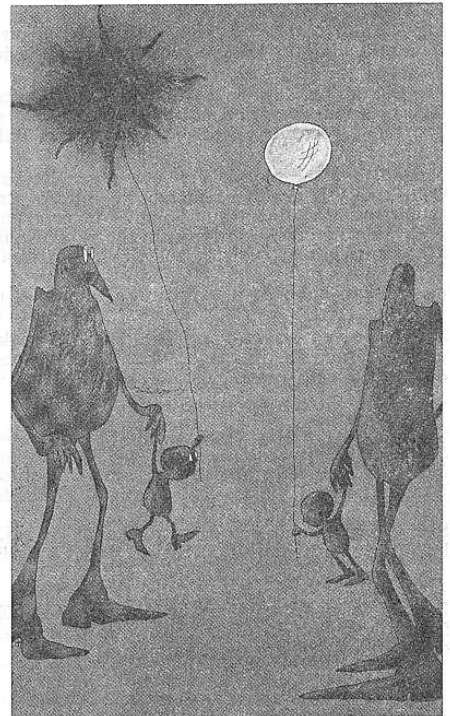
Ko razvozi?

Razlozi, vikao je Bogoljub, u telefonsku slušalicu.

More, idioti, površno čitaju. Zamisli, kažu: rukopis nepovezan, nema fabule, čvrste, danas se piše drukčije, direktnije. Današnji pisci sličnih sentimentalnih ispovesti imenuju predmete, zadržavaju se na zanimljivim detaljima o rustikalnim ljudima i sudbinama, o narodu i za narod, iz provincije. Bestraga im glava, u suštini, suviše su zaokupljeni sobom. Niko ne shvata, međutim — koprca se glas, negde, u daljini, dok se mešaju veze i čini se da će se svakog trenutka prekinuti Bogoljubov razgovor s prijateljem — da treba čitav jedan dugogodišnji trud poništiti prostim nadglasavanjem. Zar njemu, kao jedinom prijatelju koji je takoreći posmatrao radanje toga delca, zar njemu da namegne ulogu izvršioaca smrtne kazne.

Sada je na profesora Aksentijevića bio red da pita prijatelja o čijoj je smrtnoj kazni reč. Umesto toga, doseti se da znanice iz republičkih sekretarijata mora da pita, dobro što ga je Dragiša podsetio kako je razgranata mreža biblioteka, u provincijskim mestima. Da li je uveden onaj sistem bibliobusa, bibliotečkih punktova u organizacijama udruženog rada i kulturnim institucijama. Bio je presečen u po glasa, toliko da je, zbunjen, počeo sada on da teši prijatelja.

Nema problema, stari moj, preživjećemo taj debakl. Samo, rekao je, čudi me što ti zameraju upravo ono što sam i hteo da napravim. Što im smeta omo na čemu se drži čitava struktura romana.

Kao što se i život ne ispija nadušak, već je sastavljen od užasnih, neshvatljivih događaja, tako se i njegovo delce, taj rukopis, sastoji od više koncentričnih krugova koji su međusobno povezani, ali na planu osećajnosti. Što se, pak, diskontinuiteta tiče, uložio je Bogoljub napor upravo to da predstavi. Ljudske sudbine su zanimljive ne samo kao istorija, već, više od svega — kao nepredvidljivo dešavanje. Kao zbrka fenomena koji u delu, u sudaru, imaju značenje.

Razumem, veoma dobro mi je poznato, rekao je telefon, ali šta to vredi njemu, Dragiši, objašnjavati. Da je do njega stajalo, a nije, drugu bi sada pesmu pevali. Odbili su ga recenzenti, iz izdavačkog preduzeća. Uostalom, u svako doba dana može da zaviri u zvanične hartije, u stenografske beleške sa sastanaka uređivačkog odbora, u njihova bulažnjenja. Pedantno se zapisuje, na tim sastancima, pa neka se uveri da ga stari drugar ne muti i zbog čega su mu namestili stupicu.

Prislućilo se profesoru Aksentijeviću da u prijateljevoj ojađenosti ima, ipak, neke drskosti i zakovrnutog podsmeha, pa je namah začuao, šarajući pogledom po već čadavom poli-koloru kancelarije. Nikako da mu upali šta da bubne, pa da razgovor krene dalje, kroz žicu.

Kao sin svećenika, a kasnije i dak duhovnog seminarija, sećao se profesor Aksentijević podataka iz studije, izgleda čudnim što se Dobroljubov oduševljava idejama revolucionarnih mislilaca. Nikolaj Aleksandrovič rođen je 1836, a umro je 1861. godine, upravo u vreme najburnijih revolucionarnih previranja u Evropi. Kasnije, došli su drugi... U cvetu mladosti otpertao je s lica ovog lepog sveta, a Dragiša mu veruje i ponavlja njegove reči studentima kao da čita iz tropara. Pozitivan životni bilans.

Spustivši slušalicu, ušao je u WC da opere ruke. Kada je promena pritiska, ili kada se uzbuđuje, masti mu se, i znoje, dlanovi. To ne poznavanje, slično razgovoru gluvonemih, o kojem do malopre nije imao pojma, prosto ga je spravilo sa zemljom. Izgledalo mu je da se kida poslednja, nevidljiva nit što ga vezuje sa svetom. Linije, telefonske, mešaju se, a strahovao je da neće razumeti.

Nije mu bilo nerazumljivo što je Dragiša uzdržan, što vrda i koješta priča. Bio je nepodnošljiv način na koji se njegov glas krivio, na koji su mu se mazne prijateljeve reči uvlačile u ušnu školjku. I, iznad svega, prizvuk ojađenosti koji je Bogoljuba, kao oštećenu stranku, pozivao na saosećanje.

Prvi put otkako se zaposlio, profesor Aksentijević se osećao bogatim, kada je, na blagajni, primio preko četiri stotine hiljada, kao akontaciju. Uzeo je više, računajući sve eventualnosti, što je sigurno — sigurno je, a ko nosi, ne prosi. Prijateljski je protresao ruku sekretarici. Poželela mu je od sveg srca, zaista, srećan put, svakako dobar provod, neka ne preteruje, u manuplucima.

Svratio je u bife, na četvrtom spratu, prvo je naručio vinjak i kafu, otpio samo srk crvenkaste tečnosti, a onda je, zagledan u sebe, polako dolivao iz džezve. Kada se trgao, bilo mu je jasno da ne sme da okleva, pa strusi vinjak u gušu, zagrcnut od vreline.

Sve dok mrak, mek kao vata, nije premrežio grad, svraćao je u kafane, poslastičarnice, bircuze i bifejčice, ispijajući obavezan *vinjakisodu*, svestan da radi nešto sasvim uzaludno i bez ikakve potrebe. Kola je ostavio na platou, pred ustanovom. Pijanac u motornom vozilu, to je dinamit sa četiri točka koji juri gradom, stalno je to u treznom stanju ponavljao. Ni ženu nije sačekao, niti je podigao odeću s hemijskog čišćenja. Znao je da mu je u kući tarapana, Minin rođak je otišao u opštinu da pregleda katastarske knjige, pa će put pod noge, a tétana, kada se već istrošila za kartu, ostaće kod njih, a i da pričuva malog.

Već je, teturajući se, uskočio u trolejbus koji će ga odneti u bestragiju, prema njegovom boguizaleđa naselju, kada, krajikom oka, ugleda nešto kao poznatu spodobu, i ličio je i nije na Dragišu, u obličju oniskog, kočopernog i debeljuškastog Dobroljubova, kako je obrglio, kao u skoku, raskošnu plavušu. Nije to on, sveca mu balavog. Hitao je Bogoljub da se pribije kroz stisku, da se što pre približi prijatelju i da se, na licu mesta, ne čekajući četvrtak, objasni. Ali, hoćeš! Prodoše tri stanice, a krkljanac se ne smanji i profesor Aksentijević nikako da prodene telo između putnika.

Za to vreme Dobroljubov je ugrabio mesto, belom maramicom je skimuo prašinu s iskrzane, zelenkaste površine sedišta i, raspekmežen, primorao plavojku da sedne. Ona zadiže krajeve mantila i tromo posadi svoju zamašnu, lepo zaobljenu zadnjicu. Otada, Bogoljubov je gledao kako joj se glava stalno podiže prema Dobroljubovu i zlatno farbana punda krivi na desnu stranu. I sve tako, dok najzad ne stade tik uz svog najdražeg drugara, onog koji je, studentima, tvrdio da se vrednosti križevnog dela određuju odgovorom na pitanje »što i kako propagirati«. To, međutim, ne znači da autor mora biti tendenciozan, već je njegova stvar da mora biti istinit u prikazivanju stvarnosti. Kritičar mora da ideju koja se nalazi u djelu otkriva čitaocu, a da se pri tom ne obazire na subjektivna pišćeva shvatanja.

Ovaj mu se Dobroljubov učini sličan kakvom trgovačkom putniku, što palamudi naivne mušterije. Nema svežine, onih silovitih dvadesetpet godina.

Najsmešniji u čitavoj toj situaciji bilo je što Bogoljub čuvenog ruskog kritičara nije shvatao ozbiljno. Njegova preklijanja su samo dražila profesora Aksentijevića, jer je opet onu nit koju je, u kancelariji, ispustio iz šaka, pronašao. Da su se, jednog julskeg prepodneva na Savi, zavetovali da se nikada neće rastati. Da će, u ovom ludom gradu, biti jedini koji će verovati razumu. Pretvoniće ga u sjajno stanište mudrosti, u nekakav, makar i pojednostavljen, prisran i ljudski *Civitas solis*. Covečuljak je, videvši da su kola krenula niz stranu, bespogovorno zahtevao od vozača trolejbusa da zaustavi vozilo. Ne dozvoljava da ga maltretiraju pijani putnici. Maltretiraju, zvonilo je u Bogoljubovoj omami, loše tretiraju, malo tretiraju, to je suviše i od tako bliskog lica kao što je Dragiša Selenić. Hteo je da ga otera u vražju mater i tamo njenu svojtu, kada Dobroljubov, u krajnjem očajanju, zamahnu i sitnom pesnicom udari profesora Aksentijevića u lice, snažno, suviše snažno za tako skupljenog čoveka. Iako je pod jezikom kušao slanast, lepljiv ukus krvi, nije mu bilo jasno šta je to prekinulo veselje i zašto ga vukljaju, kuda ga to vode, dok mu je oštra kašica zapadala za okovratnik, a noge mu klecale od umora. U karcima ga je bokačio dremež, domalo pa da se konačno opusti, do grla ispunjen gorčinom.

Dva zastopna pijanstva, stavio je ruku na srce Bogoljub, suvišna su i za strpljiviju osobu nego što je njegova životna sputnica. Dugovao joj je izvinjenje, pa je digao glavu s jastuka i izdeklamovao da je prekaradašio. Obuzima ga stid što je napravio skandal u trolejbusu, javnu sablazan s milicijom i isleđivanjem. Ali, i kod njih nije sve kao u delikatesnoj radnji. Zarad toga, često se ponaša kako ne želi.

Nekada su se voleli, upućivao ju je u lepu književnost, imali su ista oduševljenja. Eto, momak će im uskoro u školu, raste kao iz vode, moraće se sve više licem okretati jedno drugom.

Minica je prvo spremila sendvič za posao (ne voli da kupuje u samousluži pogačice i jogurt, to je industrija i odmah joj proradi gastritis), a zatim ga je dugo, podsmešljivo posmatrala. Bedo ljudska, ti da mi o zanosima govoriš!

Priče o lepim stvarima sahranila je u sećanju. Naučila je da se licem okreće problemima. Oh, neka ne misli, ona sve pamti, sita je nelogičnosti, u njegovom ponašanju.

Pamti, još dok su bili momak i devojka, kako joj je govorio da će, u bračnoj zajednici, s njim pronaći sreću i nežnost, koje nije osetila u detinjstvu. Pamti i njegovo telo, kao saliveno od mišića, lepo, prepuno snage, ludo joj je imponovao.

U to vreme, čudila se što ga more mračne misli. Kao da je u razvoju, zaostao. Koketirao, i to mu je sistem, sa ženama.

I u Platičevu su joj rođaci, čak i njihove komšije, došapnuli da im se mladoženja sviđa, sve je u najboljem redu, samo nije naša fela, ima glatku kožu, i pogled mu je izbezumljen.

Greši, krivica je obostrana. Volela ga je kao oba oka u glavi, bila je spremna da se pretvara, povlađujući njegovim sumanutim idejama o idealnoj državi, o *Gradu sunca*, ali kuća traži drugo. Traži da se osvesti.

Sada ga, takvog slabovoljnika, prezire iz dna duše. Da je nije stid da bude raspuštenica, lako bi se s njim obračunala. O kakvim bivšim zanosima, pijan, govori? Otkuda mu hrabrosti da je vrede? Pogled mu je zamucen, sav se smežuralo od bančenja, a ovamo suočavanje.

To suočavanje, nekada, među bračnim dugovima, može da bude kobno. Da ih rastavi ili da se, zauvek, kao što to Mina, ljutita traži — otuđe. Ipak, pravilniji je put ako se stisnu, telo uz telo. Kada se prigrlje, lako će uspeti da podstaknu stare vatre, čovek se na čoveka naslanja. Niti su njemu potrebni drugovi, iz detinjstva, niti njoj — zjakavi, dokomi rođaci. Neka se ponovo ne ljuti, jedine su im hvale i glavobolje — priče o topljenju masti i skupoci, o porezima i o probitačnim prevarama, u životu.

Šteta što mora na put, već je jedan dan u zakašnjenju, ali treba da preduzmu hrabre, ingeniozne poteze, kao u nekoj šahovskoj završnici, zajedno i sporazumno, kada se vrati. Zna Bogoljub da rasprava između njih nije na ovome završena. I da bi je odobrovoljio, natuknu joj da je ostavio neku crkavicu od dnevnic, neka se nađe u kući, jer to je jazbina bez dna.

Vrat slomio, dabogda, i da te moje oči više ne vide, prosićala je žena, zalupivši izlazna vrata za sobom.

Rastužen, profesor Aksentijević je dugo tražio ručni časovnik. Verovatno ga je izgubio juče, u pijanstvu. Uopšte, posledice razgovora s Dobroljubovim bile su ponižavajuća. Primetio je da mu je odelo flekavo od povraćanja, spiskao je više od polovine akontacije, a moraće da vozi kola, iako mu se vatrena kugla premetala u stomaku.

Kasnije, u jednom od retkih trenutaka prisnosti i milote, Mina mu je priznala da mu je pretraživala džepove i da je sklonila, zlu ne trebalo, nekoliko novčanica. Oprez, dragoviću moj, zapisao je to u pameti jednom zauvek Bogoljub, počela je da ti drkeljše džepove.

Još juče je profesor Aksentijević odlučio da se ni u četvrtak, a ni u bilo koji drugi dan, ne sretne s prijateljem. Kada već nema snage da mu sve saspe u lice, kada nije spreman da ga satera u ugao, odlučio je da mu napiše pismo i da se do kraja izgovori.

Majka mu je često govorila da knivo lice, oči oborene kao da će svakog trenutka prozuniti, na dobro ne slute. Takav brzo zaboravi na obraz, suncu nije blizak, jezik mu lapinja prije pameti. Vazda se u nas gledalo kako čovek čoecka sluša, tvrda vjera

je jača od zakona, bože me sačuvaj, kada ti neko lacka ka Lacmanin. Sada mu se, međutim, činilo da na časakanje ne bi pristao i da je skupio snage da Dragiši u brk skreše, da natera mečku u stupicu. Kao preopterećene, telefonske linije i nevidljive veze, između profesora Aksentijevića i nešto prestarelog Dobroslubova, bile su u smetnji, i to je dovoljan znak da se čuva. Iako mu je srce tuklo, negde u grlu, slušajući Dragišino hripanje.

Do podne je stigao u Novi Sad. Uzeo je materijale iz Sekretarijata i svratio do tetka-Milene da bar malo odspava. Onda je, oko 4 sata, krenuo da, preko Rume, izbjije na auto-put. Nad njim se prosto prosulo nebo i, da voznja ne bude bez belaja, otkazaše brisači, baš kada su mu bili najpotrebniji. Morao je da mili, plašeći se da ga saobraćajna milicija ne zaustavi i poskrajne s drumu.

U Rumi je izgubio još dva sata, dok je tražio električara. Srećom, kalemi elektromotora bili su netaknuti, samo je lager zaribao. Majstor nije ni ruke isprljao, a već ga je popalio za dvadeset hiljada.

Ne samo što će nacifrati pismo svom fakultetskom kolegi Seleniću, da ni pas s ukusnom mandžom neće pojesti, već će svojski da prione na posao. Ponovo mora da prekopa po rukopisima, da se strmoglavu u čitanje, da se oslobodi obaveza. Nije on ništavno Tajnikovo potrkčalo.

Shvatiće, zasigurno, njegova dražesna ženica, nespornosti nastaju, ali se i izglađe, čak i u porodicama u kojima je beda za kućnim pragom. Zaneli su se, pa komrače, prosto otimaju od sebe, ko nesiti i zagladani grabežljivci. Sedeci za stolom, u dnu sale, trpao je u usta zamašne, tople komade kajgane i zalivao ih je pivom, dok je u svesti slagao kockice i sastavljao končice, složeni goblen od događaja koje niti je tražio niti je mogao da spreči. Činilo mu se da se pozornica neka, sa zavesama što se otvaraju na venecijanski način, širi pred njegovim očima, a kapci su mu težali i od sitosti i od umora.

U sobici, na spratu, brzo se svukao i zagnjurio uzdrhtalo telo ispod čaršava. Udovi su mu trnuli, a njemu se učini da vidi prostranu, svećano osvetljenu salu Radničkog univerziteta »Braća Stamenković«, do poslednjeg mesta ispunjenu slušaocima. Pljeskalo se, oduševljeno uzvikivalo, bezoblično šaputalo, a zatim se sve utiša, samo je neko prebirao po dirkama klavira, na podijumu. Zastor se sam od sebe razdvoji, slično osmehu klovna, a na scenu, nasmejan, išeta, glavom i bradom, Dobroslubov, u vindjakni od jelenske kože, s neskladno nasadenom, lavovskom glavom na četvrtastom trupu, slamno plave kose, pa grmnu u mikrofona.

Sekretarica mu je u poverenju ispričala da, u vezi švaleracije, pouzdano zna kako je dobila mesto ona mala šmizla, znate, ona s velikom plavom pundom, što zanosi kukovima. Oh, kako Viktor ume da usitni, kada je žensko u pitanju, kako se matiori lisac cifra i koketira, sladkak ko medovo saće! Sve obećava, život će da položi, kada mu ga niko i ne traži, uštva bezobrazna. Ljubazan, fin, pun taktičnosti.

Inače, tvrdila je Dobrića, Dobroslubov je pohlepan kao vuk, a oprezan kao lisica. Još mu se nije desilo da, u kakvom važnom poslu, omane. Jednoga potapše po ramenu, drugoga pogladi po temenu, trećega zalakti, pozove u kuću i počasti stranim pićima, ako je nešto izlanuo — porekne, kada obeća, zaboravi; vatraj i ima kefalo.

Retko se kada, kao u tom tonjenju u san, Bogoljub naslušao lepih ideja, nešto baš onako gala: o univerzalnosti stvaralačkog čina i o opštedruštvenom značenju umetničkog stvaralaštva, iako se, zagledan u nezgrapnu figuru Dobroslubova, čudio kako to da se skraćuje, da se razlaže u nekakvu braonkastu masu, kada je umilna melodija njegovog glasa umirujuće delovala na Bogoljuba.

Do zore se nekoliko puta trzao iz obamrlosti, u panici. I uvek, kada bi ponovo sklopio oči, činilo mu se da juri prema Zagrebu, ka kojem ga je njegov gazda maršiknuo po službenom zadatku. Iz velike sale, pod njegovim usnulim truplom, proli se za trenutak pesma, podvrisni mladarije, ko zрно groždano zaokrugljenih devojčuraka, što se u kolo hvataju, pa se sve primiri. Jedino su tutnjale hladnjače kroz mrak i kišurinu.

Samo u jednom je Dragiša Selenić imao pravo: ti koncentrični krugovi bili su zamene za isečke iz njegovog sećanja, kojima nije pronašao mesta. Sve mu se, u neredu, sručvalo odjednom i, da nije bilo pijanstva, uspeo bi da ih sredi, u pameti, kao u kakvoj kartoteci.

Odvioje se od rodbine, godinama nije posetio strika-Spasoja, u Crnoj Gori. Umesto čistih, kamenitih strana Komova, privida la su mu se venecijanska pozorišta i nekakvi umilni razgovori. Ni to više ne sme da dozvoli.

I kada je, posle podvrisivanja, ponovo hteo da krene u preticanje, duž drumu izlokano od kiše ustali se linija svetlosti, zbog koje je bio siguran da više neće pogrešiti. Primetio je Bogoljub da se kraj njega, u sali, nalazi Mimina svojta, obučena čisto i uredno, ali po seljački, namirisana opojnom ambrozijom Sanoara i nasmejana, kao u ona davna vremena, kada je mladom bračnom paru Aksentijeviću dolazila u povođane. S torbama punim đakonija, slasnih komada mesa i rakije. Sa čebadima u zadružnim prodavnicama kupljenim i rukom vezenim stolnjacima. S platenim korpama prepunim neobranog sira i s jajima na kojima se nalazilo po koje zaostalo kokošije perce. Posle dvodnevnog pijanstva i voznje po kišurini, to je čak i za mirnog, snom opijenog profesora Aksentijevića bilo suviše.

PROBLEMATIZOVANJE LIKOVNE KRITIKE

marko nedeljković

Razmatranja koja teže da uspostave pitanje celishodnosti i naučno-saznajne uloge kritike javljaju se kao posledica osporavanja kritike i njene uloge u kulturnom životu. Primedba o kritici koju je svojevremeno izrekao Džon Kejdž (John Cage) u intervjuu »Njujork Tajmsu«, mogla bi da posluži kao reprezentativni »model« u naše vreme rasprostranjenog shvatanja: »Znate li, na primer, danas neku kritiku koja vam može koristiti? Pitam se sve više kakva je profesionalna uloga kritičara. Ne čini mi se da je ono što kritičari kažu zanimljivo. Njihovo delovanje ne utiče na moj rad. Na moj rad utiče moj vlastiti rad i ono što drugi umetnici rade«.

Doista su brojni povodi da se likovna kritika posmatra kao necelishodna disciplina, bilo na način svođenja njenog programa na proizvoljan momenat utiska, bilo u vidu tvrdnji koje — poput Kejdžove — kritiku u potpunosti dovode u pitanje.¹ Ali, kao što u načelu nije sporno da se bilo koja disciplina može dovesti u pitanje i izložiti temeljitom preispitivanju, tako bi moglo biti sporno pitanje načina tog osporavanja. Prihvatljiva je stoga pretpostavka da ono što se naziva kritika nije teorijski razvijen i fundiran »sadržaj« koji bi mogli da nazivamo disciplinom. Međutim, da bi se to pokazalo, nužno je razlikovati postupak konstruktivnog problematizovanja pitanja o mogućoj necelishodnosti kritike od pristupa koji ne prelazi okvire »zdravorazumskih« primedbi.² Jedna postavka Gaetana Pikona (G. Picon) pruža mogućnost da se uspostavi »tvrdoglavi« argument protiv svakog zagovaranja »zdravorazumskih« primedbi: »Svaka umetnost bi mogla da ne postoji: a svest koja se njome bavi ne može to da čini a da ne pronađe makar i približno opravdanje njenog postojanja«. Ovaj Pikonov argument, međutim, ne isključuje temeljito razmatranje o kritici i njenoj »disciplinarnosti«, kao što, takođe, ne isključuje i onaj niz meta-pitanja koja se postavljaju u svakoj njenoj empirijskoj primeni. Upravo ovu neophodnost, po svoj prilici, određuje i Pikon, kada primećuje da je »u svakom slučaju jedini pozvani posmatrač samo onaj ko je svestan svega što mora da uključi u njegov odnos prema delu«.

Ali, nije li potrebno da raščlanimo izvesne pojmove koji se podrazumevaju: šta je to, najpre, odnos prema umetnosti?

Da li je prihvatljivo polazište da se svaki odnos prema umetnosti ukazuje, u svojoj suštini, kao problem naznačavanja predmetnog područja u kome ovaj odnos traži mogućno reproduktivnog razumevanja. U opštem određivanju ovo predmetno područje se može sagledati kao primarni i sekundarni smisao »razloga« jednog mogućeg razvoja umetnosti. Rekao bih da ovaj pojam (»razloga«) najpre odgovara značenjskom prostoru onog mnoštva događaja koji su prethodili i uticali na pojavu izvesne likovne materije. Njime se, zatim, može označiti onaj skup činilaca koji je omeđen granicom umetnikove nadarenosti i njegovim odnosom prema likovno-problemskoj tradiciji. Pitanje o kritici umetnosti, kao problem odnosa prema umetnosti, sada se može posmatrati na značenjskom planu, pod pretpostavkom da oznaka »kritika« odgovara primarnom, a oznaka »umetnost« sekundarnom smislu »razloga« jednog mogućeg razvoja umetnosti. Predmetno područje ovog raspravljavanja je približno određeno predlaganjem značenja složene pojmovne celine koju zovemo »kritika umetnosti«. Odnosi između pojmovnih članova te značenjske celine pružaju mogućnost da pitanje o kritici umetnosti postavimo i sagledamo na problemsko-teorijskoj ravni. U toj celini, terminus primus (tp) odgovara značenju »kritike«, a terminus secundus (ts) odgovara značenju »umetnost«.

A) U prvom varijetetu »tp« dobija značenje višeg pojma, a premisa koja se iz njega izvodi apsolutizuje značaj istorijske pozadine likovnog dela. »Ts« u ovom varijetetu zauzima mesto nižeg pojma, a njegova značenjska vrednost se zapostavlja. Na taj način narušava se ravnoteža između pojmovnih članova pojmovne celine, što na teorijskoj ravni ima za posledicu jednostrano tumačenje i apsolutizovanje značaja istorijske pozadine likovnog dela. Kritičko-teorijsko sagledavanje »razloga« mogućeg razvoja umetnosti bilo bi, u slučaju ovog varijeteta, neopravdano suženo samo na istorijsku dimenziju, tj. na shematizam tzv. umetničkog suda za koji L. Venturi (Lionello Venturi) u *Istoriji umetničke kritike* piše da »se može predstaviti kao koincidencija univerzalnog pojma umetnosti i neposrednog saznanja pojedinog umetničkog dela«.⁴